



MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2016

Tartalom

- 7 FARKAS FLÓRA
Leonhard Huntpichler: *Epistola ad Dionysium cardinalem ac archiepiscopum Strigoniensem*
- 29 SZILÁGYI EMŐKE RITA
Oláh Miklós levele Lady Lisle-hez, Boleyn Anna udvarhölgyéhez
- 37 DOMOKOS GYÖRGY–MÁTYUS NORBERT
Antonio Mazza és Buda ostromáról írott jelentése
- 77 PALOTÁS GYÖRGY
Moderni temporis oratio ad Deum.
Verancsics Mihály 1566-os (?) törökellenes imádsága
- 83 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Források Bethlen Gábor két francia diplomatájáról és uralkodása utolsó éveiről (1626–1633)
- 113 JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA
Kolozsvár adózása az 1630-as években
- 163 BUBRYÁK ORSOLYA
Nyáry Krisztina hozománya. Források az Esterházy-kincstár kialakulásához
- 191 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Gyulai Ferenc és Donáth János bécsi követjárása – Újabb adalékok Apafi Mihály holland kapcsolataihoz (1687)
- 239 JANKOVICS JÓZSEF
Bethlen Miklós levelei Ferdinand Bonaventura Harrachnak, I. Lipótnak és ismeretlennek (1699–1703)
- 259 NAGY ANDOR
Thököly Imre epitáfiumai Joseph Trausch kéziratgyűjteményében

- 265 ZVARA EDINA
Trenk Frigyes magyar nyelvű kiadatlan politikai röpirata
- 283 VADERNA GÁBOR
Gróf Dessewffy József a sajtószabadságról és a cenzúráról
- 319 LIPTHAY ENDRE
Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő levelezése
1848-ból
- 343 RÓZSAFALVI ZSUZSANNA
Schöpflin Aladár levelei Dutka Ákosnak
- 351 HAMERLI PETRA
Adalékok Rothermere revíziós kampányának fogadtatásához:
a sajtómágnás és Eduard Beneš levélváltása olasz szemmel
- 367 BUZA JÁNOS
Berlász Jenő gyászbeszéde dr. Kováts Ferenc egyetemi tanár
ravatalánál (Elhangzott 1956. november 13-án a Farkasréti
temetőben)
- 371 GILÁNYI MAGDOLNA
„Álmomban Mindszenty bíboros ténykedett...
én is ott voltam.” Bőle Kornél O. P. 1956-os naplója
- 387 SIMON ZSUZSANNA
Vita Az ember tragédiája falanszter-jelenetéről
az MTA Irodalomtörténeti Intézetében
- 429 K. LENGYEL ZSOLT
Műhelynapló egy bajorországi magyar hagyatékárban

Palotás György

Moderni temporis oratio ad Deum

Verancsics Mihály 1566-os (?)
törökellenes imádsága

A 16. századi magyarországi neolatin irodalomban igen gazdag hagyománya volt a török fenyegetés ellen íródott alkotásoknak. A bécsi és krakkói egyetemen tanult, mélyen vallásos Verancsics Mihály (Michael Verancius, 1514–1570?)¹ alább közreadott alkotása ezeknek a műveknek a sorába illeszthető. A budapesti Országos Széchényi Könyvtár Fol. Lat. 422 jelzetű, elsősorban vallási tartalmú kézirata a magyar humanizmus története szempontjából érdekes szöveget őrzött meg. A túlnyomó többségében testvérének, Verancsics Antalnak (1504–1573) tulajdonítható kéziratok negyedik ívfüzetében, az 1r–1v fólión Verancsics Mihály keze írásával egy törökellenes, latin nyelvű imádság (*Moderni temporis oratio ad Deum*) olvasható. A szöveg szorosan kapcsolódik a korabeli vallásos irodalom magyarországi emlékeihez (például a 69. zsoltár recepciójához kötődő művekhez). Emellett a *precatio* tartalmi és stílusbeli hasonlóságai, valamint a rendkívüli történelmi helyzetben kitűzött célja nyilvánvaló kapcsolatot is mutatnak egy száz évvel korábbi pápai bullával, a *Bulla Orationummal*.² Az „imádságok bulláját” III. Callixtus pápa 1456. június 29-én azért adta ki, hogy az egész nyugati kereszténységet fenyegető törökök ellen lelki keresztes hadjáratot szervezzen. A június 22-i nándorfehérvári diadallal is kapcsolatba hozott bulla előírásának szellemében Verancsics is imával igyekezett kikönyörögni Istentől a keresztények győzelmét az oszmán-törökök 16. századi terjeszkedésének árnyékában. Az alábbiakban a szövegközlést megelőzően röviden bemutatjuk a szöveg keletkezésének körülményeit és tartalmi sajátosságait.

A *Moderni temporis oratio ad Deum* című könyörgő imádság valószínűleg II. Miksa (1527–1576, I. Miksa néven 1563-tól magyar király) uralkodása alatt, pontosabban II. Szülejmán (1494–1566) szultán utolsó magyarországi hadjárata idején született. A szerzőség bizonyos, mivel a mű végén a Verancsics Antal-hagyaték gondozójának, Verancsics Faustusnak (1551–1617) a kézírásával a következő meghatározás olvasható: *Michaelis Verancii precatio tempore belli*. Verancsics Mihály életében számos török hadjárat zajlott Magyarország területén, de mivel a szövegben említésre kerül Miksa császár neve is („tui Caesaris nostri Maximiliani”), így az alkotása tágabb értelemben csakis valamikor 1565 és 1568 között készülhetett. A 16. század közepétől Verancsics sokat tartózkodott szülőföldjén, Dalmáciában, azonban az 1566-os évben testvére sellyei bir-

¹ Verancsics Mihály életére l. PALOTÁS, 2014, 25–26; 3. lábjegyzet.

² *Bulla Orationum Callixti III, die 29. Junii 1456*, Vatikáni Titkos Levéltár *sign. Reg. Vat. 457*. A bulla szövegét bilingvis kiadásban közölte Vecsey Lajos. – VECSEY, 1955, 19–27.

tokának igazgatása miatt maga is Magyarországra utazott, ahol közvetlenül is kapcsolatba került a háborús eseményekkel és a törökellenes hangulattal. A testvérével folytatott levelezése alapján 1564-ben még Šibenikben tartózkodott, majd 1566. április és május között érkezett meg Pozsonyba. Júliusban és augusztusban már Sellyén intézte Verancsics Antal birtokainak ügyeit, majd innen ismét Pozsonyba ment 1566 októberében. Végül 1567 júniusában hazautazott.³ Imádságának bizakodó hangvétele és a háborús események alakulása alapján valószínűsíthető, hogy Verancsics alkotása szűkebb értelemben az 1566-os év első felében keletkezhetett.

Verancsics imája szoros tartalmi és stílusbeli kapcsolatot mutat a *Bulla Orationum*-mal. A bulla második része kapcsán számos szövegbeli azonosság mutatható ki Verancsics művével: Ezékiás király alázatos imája, Júdás Makkabeus, valamint Judit említése, a zsidó nép pusztai vándorlása, valamint a törökök Isten ostoraként történő ábrázolása a kereszténység bűnei miatt. A török fenyegetést Verancsics emellett a korszak képzőművészeti és irodalmi ábrázolásainak megfelelően egy vérszomjas keleti sárkány (*dentis sanguinolitos Draconis orientalis*) tombolásaként festette le.⁴ A török pusztítás azonosítása egy kegyetlen sárkánnyal később Martin Rota Kolunić 1571/1572 körül Verancsics Antalról készített rézmetszetének jobb alsó részében is megfigyelhető. Vallásos imájában az ízig-vérig humanista és hithű katolikus Verancsics Mihály az 1456-os bulla szellemében emellett számos bibliai betoldással és parafrázissal is élt (Mt 7,7; Zak 2,12; Zsolt 83,14 és 16). A szövegközlésben ezeket a néhol szó szerinti szöveghelyeket a lábjegyzetekben tüntettük fel. A pápai bulla és Verancsics alkotásának stílusbeli hasonlóságai szintén nyilvánvalók. A bulla a harmadik részében előírja, hogy minden felszentelt pap imádkozza el híveivel a pogányok ellen előírt könyörgést: „Mindenható örök Isten, kinek kezében vannak mindennek hatalmasságai és az összes országok jogai, tekints a keresztények megsegítésére, hogy a pogányok népei, akik a saját erejükben bíznak, jobbod hatalmától megtöressenek” (ford. Vecsey Lajos).⁵

Verancsics bizonyosan ismerte a bulla szövegét, amely széles körben elterjedt volt a Habsburgok által ellenőrzött területeken, és amelyet később VI. Sándor pápa 1500-ban szintén megújított. A szöveg megszületésének ténye talán arra is bizonyíték lehet, hogy Verancsics valamilyen papi tisztséget töltött be a 16. század második felében. Mindamellett a hívők imádságra szólítására a korszakban nem adtak ki Rómában hasonló jellegű imabullát, azonban a birodalmi gyűlések többször is szorgalmazták ezt. 1542-ben például a speyeri birodalmi gyűlés elrendelte (42. articulus), hogy az egész birodalom területén (így talán Magyarországon is) a népet az egyházi szónokok figyelmeztet-

³ VERANCICS, Tom. IX, 62–63; 146–148; 157–158; 162–163; 167–177; 188–192; V, 139–140.

⁴ GYULAI, 2008, 174–175.

⁵ A bulla eredeti szövegrészlete (*Omnipotens sempiterna Deus, in cuius manu sunt omnium potestates ac omnium iura Regnorum respice in auxilium christianorum, ut gentes paganorum, que de sua feritate confidunt, dextere tue potencia conterantur*) nagy hasonlóságot mutat Verancsics imádságának kezdő soraival (*Domine, Deus omnipotens, creator coeli et terrae, Deus totius clementiae et consolationis in necessitatibus nostris. In cuius manu omnis fortitudo et potentia est. (...) Redde illis exemplum, pro illis quae fecerunt nobis. Extende manum tuam*).

sék a kegyetlen török ellenség ellen végzendő imádságra.⁶ Sőt, az 1566-os évben szintén ilyen jellegű határozat született Augsburgban.

Verancsics imája emellett nemcsak a kortárs *turcica*-irodalom (*Türkenliteratur*) egyik érdekes alkotása, hanem jelentős Verancsicsnak a császári udvar felé kinyilvánított feltétlen hűsége miatt is. A szerző fiatal éveiben (1527–1544) Szapolyai János (1487–1540) pártján álló költő és történetíró volt, de életének második korszakát már a Habsburg uralkodók felé történő orientáció jellemezte. Művében, mint alább olvasható, megjelenik Miksa császár is, aki egyedül képes lehet megvédeni az európai kereszténységet és megtörni az oszmán-törökök hatalmát.

Az imádság közlése a klasszikus latin helyesírás szabályaihoz igazodik. A pusztán paleográfiai és tipográfiai sajátosságú eltéréseket mutató betűket ma használatos alakjukba szedtük. Az általános átírási szabályokat figyelembe véve a kéziratban lévő rövidítéseket az átiratban jelzés nélkül feloldottuk, valamint a központosítást és a helyesírást bizonyos mértékig egységesítettük. A margináliára írt autográf feljegyzéseket a főszövegbe illesztettük, ezeket és a Verancsics Faustus kezétől származó beszúrásokat a lábjegyzetekben tüntettük fel.

Forrás

Verancsics Mihály: *Moderni temporis oratio ad Deum*

[sine loco], [1565 februárja és 1568 februárja között]

Kézirat (autográf): OSZKK *sign.* Fol. Lat. 422, tom. IV, fol. 1r–1v.

Domine, Deus omnipotens, creator coeli et terrae, Deus totius | clementiae et consolationis in necessitatibus nostris.⁷ In cuius | manu omnis fortitudo et potentia est. In nobis contra omnis | inbecillitas, omnis infirmitas et ignorantia. Nec aliud residui | habemus, in cunctis adversitatibus, angustiis, et periculis nostris, | nisi ut oculos nostros ad te di[ri]gamus,⁸ a quo omnis spes nostra | et sufficientia pendeat. In te solo omnia posse confidimus, omnia | optinere fiducialiter praesumimus. Recordare igitur, Domine, | hoc nostro durissimo tempore, verborum unigeniti filii tui, ad | nos prolatorum: *Petite et accipietis, pulsate et aperietur vobis.*⁹ | Ecce Domine, circumdati undique armis et magna potentia trucu|lentissimi hostes. Venimus ad ostium illius inefabilis¹⁰ clementiae | tuae, pulsantes et imperantes caeleste auxilium tuum. Aperi tandem | caelos tuos, sicut eos aperuisti, cum Stephani tui lapidatores¹¹ | intuebare. Intueare eodem pacto nunc

⁶ VECSEY, 1955, 54–55.

⁷ 2Krón 20,6

⁸ 2Krón 20,12

⁹ Vö. Mt 7,7; Lk 11,9: *Petite, et dabitur vobis; quaerite et invenietis; pulsate, et aperietur vobis.*

¹⁰ inefabilis *pro* ineffabilis

¹¹ ApCsel 7,58–60

apertum os et dentes | sanguinolitos Draconis orientalis istius,¹² in gregem tuum |
ruentis. Vide, Domine, undique saevientes in nos, ignes, gladios, | vincula, caedes,
carceres, fames et captivitates, omni morte | duriores. Non obliviscare Dominator,
Domine, Divus exercituum [et] | miserationum tuarum antiquarum. Tu enim ille idem
es, qui olim | dixeras: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.*¹³ Tangit ecce | nos,
haereditatem tuam immanis Turcorum rabies, furor infidelium, | Mahometana
crudelitas. Exurge, Domine, erue in manu valida, | adoptionem tuam catholicam
ecclesiam, agni sitam pretioso sanguine,¹⁴ | unigeniti filii tui domini nostri Iesu Christi.
Excute¹⁵ flagellum | nostrum in ignem. Non deseras in finem facturam tuam factor, |
creaturam creator dominos servos pater filios. Exaudi iam | vota et gemitus oppressorum.
Exaudi clemens preces servi | tui Caesaris nostri Maximiliani,¹⁶ sicut exaudisti preces¹⁷
Ezechiae | regis, quando in vindictam sanctissimi nominis tui, una noc[te] | centum
octoginta¹⁸ milia Assyriorum percussisti.¹⁹ Sicut exau[disti] | Iudam Machabeum
proeliantem.²⁰ Sicut exaudisti Ionnam in vent[re] | belluae marinae orantem.²¹ Iosue
solis cursum precibus remorantem,²² | Heliam pluviam relinentem.²³ Et sicut exaudisti
Hester reginam²⁴ | pro populo suo²⁵ te implorantem.²⁶ Iudit²⁷ et Susannam
periclitantem,²⁸ tres | pueros in camino ignis psalentes.²⁹ Ita inquam hodie exau[di], |
Domine, Caesarem nostrum, precantem et proeliantem³⁰ ducem et pastorem huius
populi tui Christiani. | Et doce eum facere voluntatem tuam. Ac quemadmodum Moisi
| famulo tuo olim Angelum dedisti, Domine, et protectorem in deserto.³¹ | Ita ante
faciem huius mitte sanctum Angelum tuum, in terrore | tuo, et extento gladio, ad
ulciscendos fideles tuos, et ad | delendos hostes crucis domini nostri Iesu Christi. Redde

¹² Ti. az oszmán-törökök.

¹³ Vö. Zak 2,8: *quia haec dicit Dominus exercituum post gloriam misit me ad gentes quae spoliaverunt vos qui enim tetigerit vos tangit pupillam oculi eius.*

¹⁴ Ef 1,5

¹⁵ excute *correx*i ex excute

¹⁶ II. Miksa (1527–1576), német-római császár, I. Miksa néven 1563. szeptember 6-tól kezdve magyar király.

¹⁷ preces *in marg. add.*

¹⁸ octoginta *correx*i ex octuaginta

¹⁹ Ézs 37,36

²⁰ IMak 4,10

²¹ Jón 2,1–11

²² Józs 10,12–15

²³ 1Kir 17,1

²⁴ Eszt 4,17k–z

²⁵ *post suo del.* flentem

²⁶ te implorantem *in marg. add.*

²⁷ Jud 9,1–14

²⁸ Dán 13,42–44

²⁹ psalentes *pro* psallentes, vö. Dán 3,17

³⁰ precantem et proeliantem *in marg. add.*

³¹ 2Móz 14,19–20

illis | centuplum, pro illis quae fecerunt nobis.³² Extende manum tuam, | Domine, fortissimam, in foedissimam³³ hanc multitudinem, profanantem | et conculcantem omnia sacra et templa tua. Conantemque reliqua | sanctorum tuorum extinguere. Sanctifica nunc gloriose³⁴ [nomen] | tuum inefabile³⁵ et pone hostes nostros in rotam, et sicut stipu[lam] | ante faciem venti. Persequere eos, Domine, in tempestate tua | et in ira tua turbabis illos.³⁶ Quia tuum est regnum et pot[entia] | et gloria et fortitudo ac virtus in proelio. Tu es super o[mnes] | principes terrae et tu solus dominaris omnium,³⁷ una cum | unigenito filio suo et spiritu sancto, in saecula saeculorum.³⁸

Amen.

Michaelis Verancii precatio.³⁹
tempore belli

³² 1Móz 26,12; Mt 19,29

³³ foedissimam *correx*i ex fedissimam

³⁴ gloriose *correx*i ex gloriose

³⁵ inefabile *pro* ineffabile

³⁶ Vö. Zsolt 82,14–16: *Deus meus pone illos ut rotam sicut stipulam ante faciem venti / sicut ignis qui comburit silvam sicut flamma comburens montes / ita persequeris illos in tempestate tua et in ira tua turbabis eos*

³⁷ 2Krón 20,6

³⁸ saecula saeculorum *correx*i ex secula saeculorum

³⁹ Michaelis Verancii precatio *emend. manu Fausti Verancii*

Irodalomjegyzék

GYULAI
2008

GYULAI Éva: *Egy közép-európai tudós portréjához: Verancsics-ikonográfia*. In: *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*. Szerk. CZOCH Gábor, HORVÁTH Gergely, POZSGAI Péter. Budapest, 2008, 162–186.

PALOTÁS
2014

PALOTÁS György: *Verancsics Mihály nászdala Szapolyai János és Jagelló Izabella esküvőjére (1539)*. In: *Lymbus – Magyarástudományi Forrásközlemények 2012–2013*. Szerk. UJVÁRY Gábor, LENGYEL Réka, Budapest, 2014, 25–44.

VECSEY
1955

VECSEY Lajos: *Az imádságok bullája és a déli harangszó*. Editio bilinguis. Appenzell, in Helvetia, 1955.

VERANCSICS
1857–1875

Verancsics Antal összes munkái (MHHS). Kiad. SZALAY László, WENZEL Gusztáv, Budapest, 1857–1879.